קתדרה

לתולדות ארץ־ישראל ויישובה

יד יצחק בן־צבי, ירושלים • תשרי תש"ם • 13

תעודה

'ביקור ארץ־האבות'
יומנו של ויליאם טופקיס, 1923

דוד גפן

'ביקור ארץ־האבות'
יומנו של ויליאם טופקיס, 1923 *

דוד גפן

משרד לתירים. — ה' טופקיס, יהודי מאמריקה, פתח בירושלים 'משרד להמציא ידיעות לתירים'. משרד זה הוא 'דבר בעתו'. מורי הדרך הערביים, כידוע, היו מונעים את התירים מבקר את המקומות ההיסטוריים של היהודים, היו מרחיקים אותם בכל מיני תחבולות מבוא במגע־ומשא את ארץ ישראל העברית. ומשרדו של ה' טופקיס, במשך זמן קיומו המועט, הספיק כבר להוכיח, כמה ברכה יש בו להביא לעתיד לבוא. אל המשרד (הוא נמצא במקום מרכזי, מול בית־הדואר וביתן 'בצלאל' ברחוב יפו) באות קבוצות־קבוצות של תירים יהודים לקבל ידיעות שונות. המנהל, כמובן, מציג לפניהם מורי־דרך יהודים והללו מקרבים אותם אל ארץ ישראל העברית. אף גם זריז הוא בעל המשרד להודיע למוסדותינו הלאומיים את שמות האורחים מיהודי אמריקה הבאים אל הארץ בתור תירים.

ידיעה זו, שהופיעה ב'העולם',[1] יש בה כדי להאיר את מפעלו של ויליאם טופקיס, שב־1923 היה למנהיג היהודי הראשון באמריקה שבא לביקור ממושך בארץ כדי להעריך ולנתח את תנאיה.

חיי ויליאם טופקיס

ויליאם טופקיס נולד באודסה שברוסיה בשנת 1878 ובשנת 1882 היגר עם בני־משפחתו לאמריקה.[2] לאחר חודשים אחדים בפרבר של צֶ'סטֶר, פנסילבניה, העתיקה המשפחה את מקום־מגוריה כ־32 קילומטרים דרומה, לווילמינגטון שבמדינת דֶלאוור. תחילה עבד שָׁם אביו במספנה, בתור חרש־

* ברצוני להודות לגב' אסתר טופקיס־פוֹטס מלואיסוויל, קנטאקי, בתו של ויליאם טופקיס, על שהרשתה לי לעיין ביומנו של אביה ולפרסמו. תודתי לפרופ' משה דיוויס, שהרשה לי להשתתף בסמינריון שלו על אמריקה וארץ־הקודש ועודדני לפתח מבט רחב יותר על טופקיס ותקופתו. תודתי נתונה לד"ר מיכאל היימן ולצוות עובדי הארכיון הציוני המרכזי בירושלים על עזרתם הרבה. תרגם מאנגלית רפאל יוליוס.

1 העולם, 20 באפריל 1923.

2 *The Reform Advocate* (Chicago), November 1916, p. 9. דוד ולואיס טופקיס, שני אחיו הבוגרים, וסאלי טופקיס־גינס, אחותו היחידה, שנולדה ב־1880, נולדו באודסה. אחיו הצעירים ממנו, צ'ארלס והארי, נולדו שניהם בפנסילבניה. ראה: W. Bevan (ed.), *History of Delaware—Past and Present*, IV, New York 1929, pp. 485-486

נחושת,[3] ואחר־כך פתחו ההורים בית־מסחר בקמעונות. כשרונותיו נתגלו מוקדם למדַי והוא היה תלמיד מצטיין בבתי־הספר הציבוריים, אבל בעקבות הפצרותיה של אמו נעשה לאיש־עסקים ובשנת 1895 פתח חנות קמעונאית משלו בווילמינגטון.[4] זמן קצר לאחר־מכן החל בפעילותו הציונית, כאשר הצטרף לסניף המקומי של 'בני־ציון', שנפתח אז.[5]

פעילותו היהודית החלה בשנת 1901, משנבחר לגבאי של בית־הכנסת האורתודוקסי 'עדת קודש' בווילמינגטון. הפרטיכל באנגלית הוא הרישום המוקדם ביותר שנשתמר של ארגון יהודי בדֶלאוור שלא נכתב ביידיש.[6] בספטמבר 1901 סייע לחבר את הדרשה של ערב ראש־השנה שדחתה את טענותיה של הקהילה הפולנית של וילמינגטון כי רוצחו של הנשיא מקינלי קיבל את ההשראה למעשהו מן 'האנארכיזם היהודי'. למחרת, בשבת, התפרסם נוסח הדרשה בעמודו הראשון של העיתון המקומי, לצד דברי־ההספד לנשיא מקינלי.[7]

רק מעט ידוע על פעילותו של טופקיס בעניינים יהודיים בעשר השנים שלאחר־מכן, אולם כשרונו הכספי עורר תשומת־לב. ב־1910 ביקש ממנו הבנק 'חברת הנאמנות של דלאוור' (The Delaware Trust Company), שבבעלותם ובניהולם של ויליאם ואלפרד דופּונט, להצטרף למועצת־המנהלים

3 על־פי דברי סאלי טופקיס בראיון שנערך עמה ב־17 באוקטובר 1955 (מסמכי אמיל טופקיס השמורים בארכיון החברה ההיסטורית היהודית של דלאוור [להלן: ארכיון]). משׁשכרה ב־1891 קהילת 'עדת קודש', שאליה השתייך אביו של ויליאם, בניין בווילמינגטון כדי שישמש בית־כנסת, הוא תרם את ציפויי־הנחושת למקווה שנבנתה בו והוא אף התקינו במו־ידיו. ראה: B. Gluckman, *Adas Kodesch Dedication Book*, Wilmington 1908, p. 29; והשווה: C.E. Hoffecker, *Willmington, Delaware — Portrait of an Industrial City, 1830-1910*, Charlottesville 1974, pp. 129-131

4 *Wilmington Morning News*, 22 November 1925. במאמרים שנדפסו עם מותו של ויליאם הובאו תיאורים מדויקים של מאורעות חייו.

5 שם, 20 בספטמבר 1898.

6 הפרטיכל נמצא בבית־הכנסת 'עדת קודש של אמת' בווילמינגטון והוא כתוב אנגלית טובה מאוד. הפרטיכלים של חברת משה מונטיפיורי בווילמינגטון, שנוסדה ב־1879, והפרטיכלים של אגודות יהודיות קטנות אחרות בדלאוור אינם כוללים רישומים קודם ל־1901. כל הפרטיכלים המוקדמים יותר של בית־הכנסת, מ־1894 עד 1901, כתובים ביידיש. לראשית התפתחותה של הקהילה ראה מאמרי: 'Delaware Jewry — The Formative Years 1872-1889', *Delaware History*, XVI (1975), pp. 269-271, 280-291, 284-297

7 ביום שלישי, 11 בספטמבר 1901, ימים אחדים אחרי שנורה הנשיא מקינלי, התכנסו יוצאי פולין מקרב אזרחיה של וילמינגטון לאסיפה וניסחו שורה של החלטות המביעות צער על ההתנקשות; ביניהן היתה גם החלטה זו:

אם יתברר שמוצאו של הפושע קשור גם קשר רופף ביותר עם מוצא פולני אנו מצהירים בתוקף שזהו אדם אשר האנארכיזם הרוסי והיהודי הוטבעו בו עד ששוב אינו ראוי להיקרא פולני.

ביום שישי, ה־14 בספטמבר, בראש־השנה, התכנסו יהודי וילמינגטון כדי להתפלל למען מקינלי וכדי למצוא לעצמם מעט ביטחון. בדרשה שנישאה באוזניהם נאמר, בין השאר:

היהודים כעם דוחים בשאט־נפש את האנארכיה, כמוהם כמו על עם אחר השומר חוק ושוחר חופש. היהודים במדינה זו, כשאר האזרחים, מצטערים צער עמוק על ההתנקשות בחייו של הנשיא. הם היו הראשונים שהתכנסו להתפלל להחלמתו המהירה של הנשיא בשבת שעברה.

Wilmington Morning News, מיום 15.9.1901.

פרסומת ל׳חליפות הלבנים׳
של ׳חברת הלבנים של טופקיס׳. *The New Palestine*, 27.3.1925

שלה.[8] טופקיס היה היהודי הראשון שמילא תפקיד כזה בווילמינגטון, ובגלל קשר זה היה מקורב לבני־משפחות דופונט ולייירד, שַׁמֶנֶת וְסָלְתָהּ של דֶלאוור.[9]

עיקר מאמציו של טופקיס בשנים שלפני מלחמת־העולם הראשונה כוונו לפיתוחם הכלכלי של מפעלי המשפחה, שכללו עתה בית־מסחר, כמה בתי־קולנוע והחשוב מכל — ׳חברת הלבָנים של טופקיס׳ (Topkis Underwear Company). חברה זו, שנשיאה היה אחיו הבכור לואיס, היתה ליצרן הגדול ביותר של חליפות לבָנים (Union Suits) באמריקה בימי מלחמת־העולם הראשונה ובשנות העשרים.[10]

8 טופקיס נשאר חבר במועצת־המנהלים של החברה עד לינואר 1924. במסמכי ויליאם טופקיס [להלן: מסמכי טופקיס] השמורים בארכיון החברה ההיסטורית, נמצא מכתב מ־23 בינואר 1924, שבו מודים לו על שירותו הממושך והנאמן. לתולדות הבנק ראה: C.A. Silliman, *The Biography of Delaware Trust Company, 1899-1965*, Wilmington 1965, pp. 28, 52, 63-64, 149-150. משפחת דופונט ניהלה את חברת אבק השרפה של דופונט בדֶלאוור, שממנה צמחה אחרי מלחמת־העולם הראשונה חברת הכימיקאלים ׳דופונט׳, הגדולה שבחברות הכימיקאלים בעולם כיום.

9 ויליאם לייירד כתב אל גב׳ טופקיס ב־23 בנובמבר 1925, כשנודע לו על מותו של ויליאם:

> ...מזה זמן רב ייחדתי לו מקום בלִבי בתוך אותה קבוצה קטנה של גברים אמיצים ונשים אמיצות שעזרו לשמור על מעבר התֶרמופילי של העולם נגד כל התקפה של השקר ושל אי־הצדק. משום־מה הוא הזכיר לי את הנביאים הקדמונים, וכאשר אני חושב עליו הוא מתבלט לעיני מתוך מיליוני בני־האדם כמי שזרח עליו אור רב, כמי שדמותו פתחה אופקים רחבים וגבוהים יותר לפני אלה שהכירוהו...

10 *Wilmington Morning News*, מיום 20.9.1915. משפחת טופקיס מתוארת ברומאן *Grapes of Canaan* מאת אלמה אלריך לווינגר (בוסטון 1931). בעלה של מחברת הרומאן, הרב לי לווינגר, היה רבו של בית־הכנסת הריפורמי ׳בית אמת׳ בווילמינגטון בשנות העשרים. הדמות הראשית ברומאן, אייב קופֶר, מסמלת את לואיס טופקיס. קופֶר הוא ׳מלך הביריות׳ של אמריקה.

אחרי שנת 1913 היה ויליאם נשיא 'אגודת הצעירים העברים' (-Young Men's Hebrew Associa tion) בווילמינגטון, אולם בשל בריאותו הרופפת נאלץ לשהות בקליפורניה בשנים 1915-1914 כתשעה חודשים. עם שובו, חזר לפעול במרץ למען הציבור וב־1917 נבחר ברוב גדול לנציגה היחיד של דֶלאוור ב'קונגרס יהודי אמריקה'.[11] בשל הכרה זו ומשום פעולותיו ב'אגודת הצעירים העברים', ביקשו פֶליקס ווארבורג ב־1918 להצטרף למועצה המייעצת הארצית של 'ועד העזרה היהודית', שהוקם אז.[12] מאוחר יותר באותה שנה היה ויליאם ציר לוועידה האחרונה של הפדראציה של ציוני אמריקה, שבישרה את לידתו של 'ארגון ציוני אמריקה' (Zionist Organization of America).[13] עתה חל מִפנה בדרך־חייו. בגלל אינטרסים שהיו למשפחתו בתחום הקולנוע ובשל קשריו בקליפורניה הזמינוהו אחדים מבני־משפחת דופונט להצטרף אליהם כשותף בחברת הסרטים 'גולדווין'. סמואל גולדווין תמך בהקמת השותפות כדי שיהיה בידו הון מספיק להקמת אולפן בהוליווד, ובו יוכל להפיק סרטים טובים יותר בפחות כסף.[14] השותפות פורקה כעבור שנים אחדות, אולם עוד לפני־כן החליט גולדווין, לפי הצעתו של טופקיס, לנסוע לארץ־ישראל בשנת 1922, כדי להפיק סרט מקראי. אך בגלל קשיים כספיים לא יצאו תכניותיו של גולדווין אל הפועל.[15] לואיס ליפסקי, מנהיגו החדש של 'ארגון ציוני אמריקה', קיים קשרים הדוקים עם ויליאם ולואיס טופקיס, שעזרו לו ביוני 1921 להביס את קבוצת ברנדייס בוועידת קליבלנד. שבוע ימים לאחר הוועידה כתב ליפסקי אל ויליאם:

> אני מעוניין מאוד שתבוא עמנו לקארלסבאד בתור ציר לקונגרס הציוני. אנו רוצים שבקונגרס יהיו אנשים המבינים בעניינים מעשיים ויוכלו לסייע לנו בקונגרס לגבש רעיונות עסקיים.[16]

טופקיס לא יכול היה לצאת לקונגרס זה, אולם הוא קיבל על עצמו תפקיד בוועד־המנהל הארצי של קרן־היסוד, שהוקם אז. ידיעותיו בענייני כספים סייעו בידו לתכנון פעולותיה של קרן־היסוד באמריקה.[17]

בגלל מעורבותו העמוקה בעניינים ציוניים החליט טופקיס, בסתיו 1922, לצאת עם רעייתו ובתו לביקור בארץ־ישראל ולשהות בה תקופה ממושכת. ידידו הקרוב, ד"ר ויסוצקי מלוס־אנג'לס, עוררו לכך במכתב ששלח אליו מירושלים בקיץ 1922. ויסוצקי הדגיש עד כמה זקוקה ארץ־ישראל לדולרים מאמריקה, עמד על חשיבות הדרכתם של התיירים הבאים ארצה והצביע על הבעיות

11 *Sunday Star* (Wilmington), מיום 24.6.1917. ויליאם טופקיס גילה צניעות בעניין פִרסום תצלומו בעיתון. כשנתפרסם תצלומו סמוך למאמר שתיאר את נצחונו בבחירות, נזף במחבר המאמר על שהשתמש ללא־רשות בתמונתו. יתירה מזו: כשפורסמה בניו־יורק חוברת ובה שמותיהם ותצלומיהם של גדולי התורמים לקרן העזרה היהודית לנפגעי המלחמה בשנת 1917, הירשה ויליאם טופקיס רק להזכיר את שמו בלי תצלום.

12 מכתב מיום 17.2.1918 (מסמכי טופקיס).

13 בידי בתו, גב' פוטס, יש כרטיס־ההזמנה שלו לישיבות הוועידה. טופקיס נבחר גם חבר בוועדת התקציב הלאומית של ארגון ציוני אמריקה.

14 מכתב מיום 12.1.1921 (מסמכי טופקיס). טופקיס השקיע 17,000 דולר מכספו־הוא.

15 מכתבו של אברהם גולדברג אל ויליאם טופקיס, מן ה־9 באוקטובר 1922 (מסמכי טופקיס).

16 מכתב מן ה־16 ביוני 1921 (מסמכי טופקיס).

17 מכתב מיום 15.9.1921, תיק קרן־היסוד, 8/E 1, ארכיון ציוני מרכזי [להלן: אצ"מ] בירושלים. ויליאם טופקיס הפך את וילמינגטון ופנסילבניה לאזורי התרמה לדוגמה. באופן יחסי הרימו האזורים שלו את התרומות הגדולות ביותר. אולם לא תמיד שעו לעצותיו במשרד המרכזי של קרן־היסוד באמריקה.

הכלכליות הקשות של הארץ.[18] בעקבות מכתב זה גבר רצונו לראות את ארץ־ישראל במו־עיניו. גם אמונתו בדבר הצורך בהשקעות פרטיות בארץ־ישראל כדרך להמריץ את כלכלתה עמדה ברקע החלטתו לבדוק את מצבה הכלכלי.[19] בינואר 1923 הפליגו וויליאם, אשתו וי ובתם אסתר מניו־יורק, ולפי התכנית עמדו להגיע לארץ־ישראל בסוף פברואר.

היומן

טופקיס ניהל יומן עוד ב־1914 כאשר ערך טיול לקליפורניה.[20] יומן ארץ־ישראל שלו נועד להיות מזכרת אינטימית לביקורו בארץ־האבות. הוא החל לרשום ביומנו עם צאתו את אמריקה והחלק על ארץ־ישראל נפתח ב־26 בפברואר.[21] אולם הוא הפסיק לכתוב כעבור שלושה ימים ולא חזר לכך חודשיים כמעט. כדי לגשר על חסר זה אפשר להיעזר בשני מכתבים שכתב בתקופה זו וכן בהזכרתו פעמים מספר ביומנו של הקולונל קיש.[22] ידיעות אחרות על תקופה זו, מתחילת חודש מארס ועד לסוף חודש אפריל, יש במאמרים שראו אור על 'משרד המודיעין האמריקני' שהקים בחודש מארס,[23] והוא מפעלו העיקרי בארץ־ישראל. משרד זה נוסד כדי לספק מידע על הארץ, לתת

18 מכתב מיום 11.9.1922 (מסמכי טופקיס). המכתב המרגש נכתב ביום ההכרזה הרשמית על המנדט הבריטי. ויסוצקי כתב:

ברגע זה אני שומע קולות ירייה... הרברט סמואל מכריז באופן רשמי על המנדט ועל הקונסטיטוציה של ארץ־ישראל. תזמורת הצבא מנגנת. אני חש שהיום הוא יום כלולותיהם של העם היהודי וארץ־ישראל... הזמנים קשים: מורים בבתי־הספר לא קיבלו משכורת במשך 4 חודשים, עובדי המשרד הציוני — במשך 3 חודשים. הדבר פוגע ברבים והארץ סובלת. כל זאת מפני שאמריקה אינה נותנת די כסף... לדוגמה: העלייה לרגל בפסח האחרון לא הביאה כל רווח ליהודים כאן. [חברת] 'קוק' ואחרים הובילו אותם במסעם והחרימו [!] את נהגי המכוניות היהודיים, את האתרים היהודיים וכו'... אני מוכן לעשות כל מעשה ציוני כדי לעזור לציוני אמריקה שיבואו ויתיישבו כאן. אנו זקוקים להם מאוד, ובמיוחד לאנשים בעלי אמצעים ויוזמה.

ראה מאמרי: 'The Wedding Day of the Jewish Nation to the Jewish Land', *Forum*, XXX-XXXI (1978), pp. 194-198

19 (Wilmington) *Every Evening*, מיום 1.2.1923. טופקיס היה מודאג גם בגלל ההגבלות על העלייה שהטיל בית־הנבחרים האמריקני. וכך כתב לידיד, בהצביעו על ארץ־ישראל: 'לפיכך יש להכין איזה מִקלט עבורם [המהגרים היהודים], שאליו יוכלו לצאת מתוך הארצות שנהרסו במלחמה... ארץ־ישראל תוכל לקלוט מיליונים אחדים. בשבילם זו רק שאלה של זמן, כסף והזדמנות עד שיוכלו להראות מה הם מסוגלים לעשות בארץ־ישראל'. מכתב מן ה־24.1.1923 (מסמכי טופקיס).

20 1 באפריל 1914. היומן נמצא ברשות בתו, גב' אסתר טופקיס־פוטס.

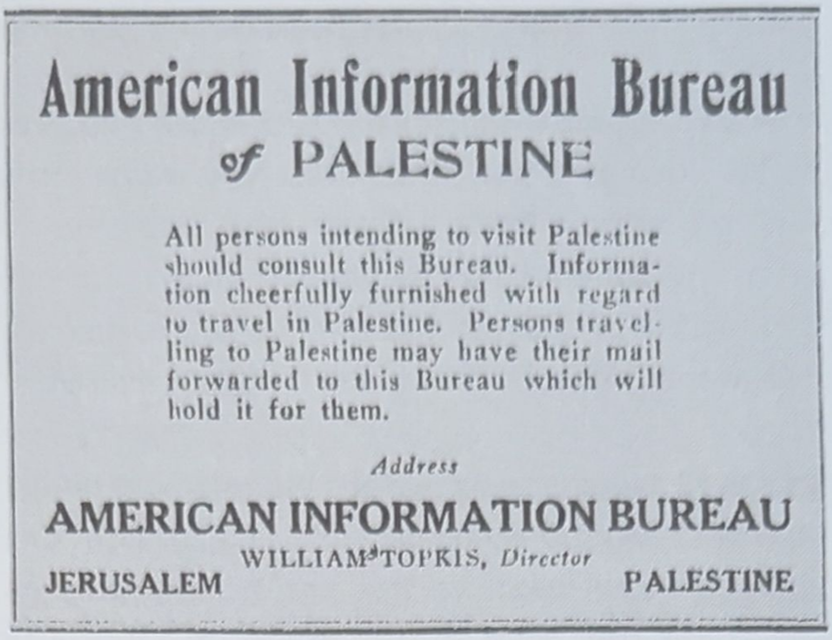
21 למעשה מתחיל היומן ב־2 בפברואר 1923, ביום ההפלגה. אולם אני ראיתי רק את החלק שמן ה־25 בפברואר ועד ה־20 ביוני 1923.

22 מכתבים אל משפחת טופקיס בווילמינגטון מן ה־6 במארס ומן ה־13 באפריל 1923 (מסמכי טופקיס). יומנו של קולונל פרדריק קיש שמור באצ"מ, S25/564. השניים נפגשו לראשונה ב־7 במארס, וקיש כתב: 'סעדתי במלון אמדורסקי בחברת טופקיס בשעה האיומה 6:30'. ברישום מיום 17 ביוני, שבו נזכר טופקיס בפעם האחרונה, כתב קיש: 'הוא ברנש נעים באופן יוצא מן הכלל וצנוע מאוד. אני חושב שהוא יועיל לקונגרס'.

23 בעיתון (London) *Jewish Daily Bulletin*, ד, גליון 81, מיום 6.4.1923, נתפרסם כך:

מר טופקינס [צ"ל טופקיס] פתח בירושלים משרד מודיעין ליהודים מאמריקה הבאים לפלסטינה. המשרד נועד בראש ובראשונה למלא את צורכיהם של תיירים מאמריקה ולהעמיד לרשותם מורי־דרך יהודים מוסמכים. לאחרונה רבו כאן התלונות שסוכנויות הנסיעות הרגילות מספקות אך ורק מורי־דרך לא־יהודים גם לתיירים המצהירים על רצונם במורה־דרך יהודי. למשרד הגיעו בקשות לספק מורי־דרך גם מתיירים לא־יהודים.

המאמר פורסם לפחות בעשר מדינות בארצות־הברית (פנסילבניה, מרילנד, אילינוי, מאסצ'וסטס, קליפורניה, מיסורי, מישיגן, ניו־יורק, ניו־ג'רזי וג'ורג'יה).

פרסומת ראשונה מטעם 'משרד המודיעין האמריקני' שהקים טופקיס בירושלים.
The New Palestine, 13.4.1923

לתיירים מורי־דרך יהודים, לסייע ולעודד אנשי־עסקים להשקיע בארץ־ישראל.[24] בידיעה שהובאה ב'העולם' נאמר כי המשרד הוקם בדרך יפו.[25] במכתב אל המשרד הציוני בלונדון הביא הקולונל קיש עוד ידיעות על המשרד ועל כשרונו של טופקיס בענייני מסחר:

מר טופקיס מתעניין בעיקר בטובתם של התיירים מאמריקה; לשם כך פתח משרד באולמי־התצוגה של בצלאל וקרא לו 'משרד המודיעין האמריקני'. מתוך חוש אמריקני אמיתי תלה שלט גדול בקרן הרחוב, ועליו מלים אלה. שאלתיו אם אינו חושש לצרות מצד הקונסול האמריקני, אך הוא הבטיח לי שלא יהיו כאלה. על כל פנים נראה שהצעד שלו היה מוצלח למדַי, ויש לו מספר לקוחות שאותם שלח לסיורים ברחבי־הארץ; כמובן שהשתמש לשם כך במורי־דרך יהודים. עלי לציין שהוא משלם מכיסו הפרטי את דמי־השכירות של משרדו וכן את משכורת המזכיר שלו.[26]

די אם נאמר שהתלהבותו וכוח תושייתו היו נקודות־השיא בפעולתו של המשרד, וטופקיס הוכיח שאפשר לתת עבודה למורי־דרך יהודים על־ידי עקיפת סוכנויות הנסיעות הרגילות, כגון 'קוק', שהיו פרו־ערביות באותה תקופה.[27]

24 *New Palestine*, מיום 15 ביוני 1923, עמ' 429:

עד היום התקשו מאוד יהודים מאמריקה המבקרים בארץ־ישראל למצוא מקור למידע מהימן על הנעשה בארץ. המשרד שמקיים מר טופקיס מקבל מבקרים אמריקנים, וביודעו מה רצונם לראות הוא מציע להם מקומות־תצפית שמהם יכולים להתבונן בנעשה תחת הדרכה שאינה עוינת את האינטרסים שלנו.

25 ראה לעיל, עמ' 72.

26 מכתבו של קיש אל שטיין מיום 15.4.1923 (אצ"מ, Z4/1424 III).

27 יומנו של קיש, רישום מיום 23.2.1923 (ראה לעיל, הערה 22). קיש רומז על פניות של חברות ספנות בדבר החרם שהטילה חברת הנסיעות קוק על מורי־דרך יהודים. יש מכתבים רבים שבהם מדובר על נושא רגיש זה. הלחץ היה חזק למדַי, במיוחד אחרי שהקים טופקיס את משרד המודיעין האמריקני שלו. לפיכך נאמר ב'מדריך הטיולים בארץ־ישראל' של חברת קוק, לשנת 1924-1925 כך: 'הכללת המושבות [היהודיות] תדרוש, כמובן, זמן רב יותר מזה המוקצב לסיורים הרגילים, אבל נשמח לעשות זאת. לשירותם של התיירים היהודים שירצו בכך יועמד מורה־דרך יהודי'.

היומן מתחדש ב־30 באפריל, כאשר החליט טופקיס להצטרף למפעל אחר. בשל ידיעותיו בתחום סרטי־הקולנוע, שקנה בשעת קשריו העסקיים עם סמואל גולדווין, נתבקש טופקיס להכין לקרן־הקיימת לישראל 'סרט תעמולה'.[28] בעבודתו כבמאי קשר טופקיס קשרים הדוקים עם בן־דב, המסריט והצלם הירושלמי הוותיק, ושותפות זו היא שהולידה את הסרט. טופקיס כתב תסריט על תייר אמריקני שפיתוהו לרדת מאונייתו ולבקר יום אחד בארץ־ישראל. 'אבל רק למשך 24 שעות', הדגיש התייר, 'אין מה לראות במזרח המזוהם הזה'. סופו שנשאר למעלה מחודש ופיו מלא דברי־שבח על הארץ.

צוות־ההסרטה ביקר בכל רחבי־הארץ ויצר סרט־מסע על ארץ־ישראל של שנת 1923.[29] הרישומים ביומן ממחישים את החלטתו של טופקיס לסיים את מלאכת הסרט ואת דאגתו כיצד יתקבל בעיני פקידי הקרן־הקיימת. מתוך אורך של ארבעים וחמש דקות נשתמר רק חלק, בן תשע־עשרה דקות, אך עדיין שמורים התסריט והכותרות שכתב לסרט אילם זה. התסריט הוא מִסמך היסטורי חשוב לעצמו על התקופה.[30]

בעת שהותו בארץ לקח טופקיס חלק בכל האירועים החשובים. הוא צפה במִפגן האווירי שנערך ברמלה והשתתף בחגיגות ל"ג בעומר מחוץ לירושלים, בטקס הקמתו של קיבוץ גזר, בחנוכת בית הרב קוק בירושלים והוא מזכיר את חגיגת יום־הולדתו של מלך בריטניה בעת פתיחת רחוב המלך ג'ורג'.[31] ביומנו לא העמיק בתיאור האירועים אלא הסתפק בציון הנוכחים בשמותיהם.[32] מסע לא־רגיל לתייר אמריקני באותם ימים היה באיזור ים־המלח. תצלומיו משָׁם מיטיבים לספר את רשמיו מן הַתיאורים שביומנו, אבל ניכר שהתרגש מאוד במצדה ובעין־גדי.[33] בדרך חזרה לירושלים התנפלו שודדים בדווים על אחת מקבוצות התיירים, אך לא על זו שבה נסע.[34]

חלקו החריף ביותר של היומן — העולה גם ממכתבים ששלח מן הארץ — עניינו בבעיות הכספיות שהתעוררו בשלהי תקופת העלייה השלישית. בסגנון מתרברב הכריז טופקיס לאחר שובו לארצות־הברית, ש'מאה אנשי־עסקים יהודים מאמריקה' יכלו לפתור ללא־קושי את כל בעיותיה של ארץ־ישראל.[35]

28 ראה רישום ביומנו בימים 30.4 ו־1.5.

29 אצ"מ, KKL5/958 I. וראה רישומים ביומנו של טופקיס מן ה־3 במאי ועד ה־15 במאי 1923, שבהם נזכרים כל המקומות שבהם נערכו הצילומים.

30 אצ"מ, KKL5/958 I. בתסריט שהכין טופקיס יש תשעים ואחת כותרות לסרט. התסריט כתוב היטב, בסגנון הפרחה של טופקיס. החלק היחיד מן הסרט שנשתמר נמצא בארכיון הסרטים על־שם ראד, האוניברסיטה העברית בירושלים. הכותרות הן בעברית.

31 ראה רישומים ביומנו מן ה־6, ה־8, ה־15, וה־25 במאי ומן ה־2 ביוני.

32 בין השאר הוא מזכיר אישים כגון הרב קוק, סֶר הרברט סמואל, הרברט בנטוויץ', ד"ר רופין, רונאלד סטורס, ג'סי סאמפטר, הארי פישל, רבי הרברט גולדשטיין.

33 רישום ביומנו מן ה־21 במאי 1923. בעיתון *Sunday Star* (Wilmington) מיום 24 ביוני 1923 ראה אור קטע ממכתבו: 'רק כשאדם רואה את המראות במו־עיניו הוא מסוגל להרגיש את הרטט שמעבירה בו הידיעה כיצד לחמו אבותינו הגיבורים ומה פעלו כדי להגן על עמנו'.

34 רישום מיום 21 במאי 1923. *Palestine Weekly*, מיום 25.5.1923, עמ' 333.

35 *New Palestine*, מיום 9 בנובמבר 1923, עמ' 344-345. המאמר הוכתר בשם: 'Revolutionize Palestine-American Business Men's Opportunity' (נחולל מהפכה בארץ־ישראל — הזדמנות לאנשי־עסקים מאמריקה).

הטענת ספינה בעת מסעו של טופקיס בים־המלח

טופקיס היה חסיד של אסכולת ברנדייס ולפיכך האמין שרק בכוחן של השקעות־הון פרטיות להביא את כלכלת הארץ למלוא פיתוחה. הוא היה תומך נלהב, בסגנון של יוזמה אמריקנית טיפוסית, במתן הזדמנויות לאנשי־עסקים, גדולים כקטנים, להקים עסקים, מפעלים וכיוצא באלה, שכן כך יגיע הון להשקעות ובסופו של דבר ייווצרו מקומות־עבודה נוספים.[36] ביומנו יש רמזים רבים לתכניות שונות של עסקים שניסה לסייע להם.[37] הוא גם עמד על ערכם של המאמצים האמנותיים שעושים בית־הספר בצלאל ותלמידיו, ולפיכך סייע להוצאתם לאור של ציורי התנ״ך של אֵבֶל פן.[38] הוא גילה עניין גם במפעלים מדעיים, וסייע בין השאר לבוטנאי אפרים הראובני.[39]

אולם את מורשת מסעו לארץ־ישראל ניתן למצוא לא רק ביומנו ולא רק בסרט שעשה או בעזרתו לאחרים, אלא בחיוניותה של תעשיית התיירות בישראל כיום. טופקיס היה הראשון שעמד על גודל ההשפעה של התיירות ב׳מכירת׳ הארץ. הוא ידע שמדריך־התיירים הוא ׳חלוץ המחנה׳ ולפיכך פתח לפני ארבעת המדריכים הראשונים את דרכם בספקו להם תיירים להדריכם ובהעניקו להם מענקים כדי להשלים את משכורותיהם הדלות.[40] כדברי הארי הנאו (Harry Hannaux), מורה־הדרך

36 *New Palestine*, מיום 15 במארס 1923.

37 רישום ביומן מיום 30 באפריל. מן ה־11 במאי עד לסיום ביקורו בחודש יוני נזכר הנושא כמעט מדי יום ביומו.

38 יומנו של קיש (אצ״מ, S25/564), רישום מיום 4 ו־10 באפריל, רישום ביומנו של טופקיס מיום 24 במאי. ב־30 במאי הסכים טופקיס לחתום על שטר של 2,500 דולר, אם ישמשו 60 מתמונותיו של אבל פן על בריאת העולם והמבול כעירבון. בתקופת שהותו קנה יצירות רבות וכמה מהן מצויות בבית בתו בלואיסוויל, קנטאקי.

39 רישום ביומן מיום 4 ביוני.

40 רישום ביומן מיום 5 ביוני 1923. טופקיס נתן 750 דולר כדי לסייע למורי־הדרך שיוכלו לקיים את נפשם, ׳שכן הם האמצעי להראות לבני־אדם את הארץ׳.

חברי ארגון מורי־הדרך היהודים, אוגוסט 1923

המוסמך הראשון בארץ־ישראל: 'ויליאם טופקיס היה אציל נפש, ויותר מכל אדם אחר העניק למדריך־התיירים היהודי הטירון הרגשה של כבוד עצמי'.[41]

שבוע ימים לפני שעמד לעזוב את ירושלים, ב־13 ביוני 1923, אחרי ששהה בארץ כמעט ארבעה חודשים, ערכו לכבודו מסיבה; זו אורגנה על־ידי ארבעת מורי־הדרך היהודים הראשונים וידידים קרובים אחרים מן ההנהלה הציונית. בידיעה על המאורע תיאר 'דאר היום' ב־17 בחודש את דברי־השבח שנאמרו לכבודו, וסיים במלים אלה:

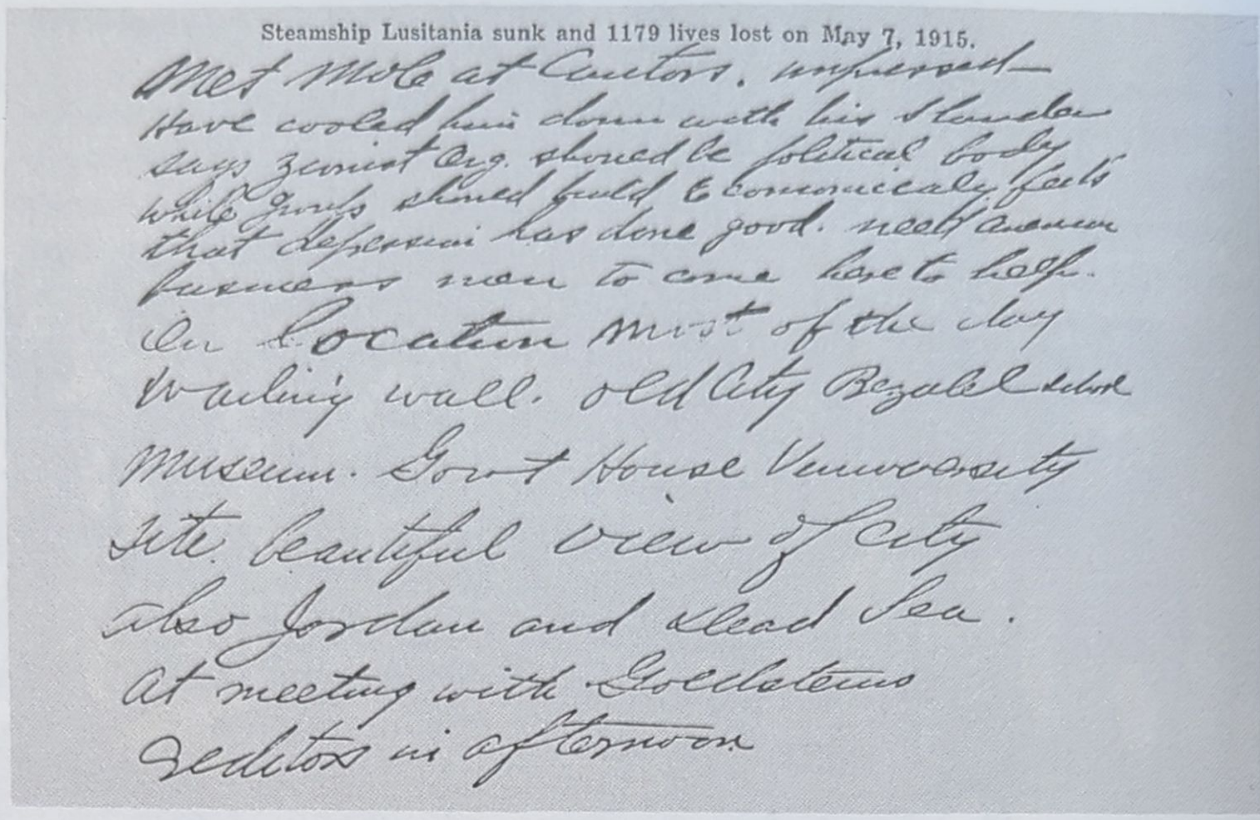
> לפני צאתי מאמריקה — אומר ה' טופקיס — לא סדרתי נשפי־פרידה כשאר התירים, אלא ישבתי סגור בחדרי וחשבתי על־אדות הארוע החשוב בחיי — 'בקור ארץ האבות'. הוא בא לארץ למלאות את חובתו בתור יהודי ושמח מאד על שעלה בידו לעשות דבר־מה.

ב־1925, שנתיים לאחר שובו מארץ־ישראל, בהיותו בשיא עבודתו למען העניין הציוני, מת ויליאם טופקיס והוא בן 47.[42] חוויותיו בארץ־ישראל היו אחד הגורמים שהניעו יהודים אמריקנים לבקר בארץ־ישראל בשנות העשרים ולפעול למען הקמתה של מדינה יהודית.[43]

41 ראיון עם הארי הנאו בירושלים, 15 במארס 1977.

42 דברי־הספד עליו נדפסו ביותר משישים עיתונים בעולם, בגרמנית, ביידיש, בעברית, בצרפתית ובאנגלית. בלווייתו, שהיתה הגדולה ביותר שנערכה מעולם בקהילה היהודית של וילמינגטון, דיברו סולומון וינשטיין, נשיא איגוד ציון האמריקני (American Zion Commonwealth), עמנואל ניומן ומוריס סמואל. וראה דברי־ההספד שכתב עליו לואיס ליפסקי, להלן, עמ' 94.

43 *New Palestine*, מיום 27 בנובמבר 1925, עמ' 433.

Steamship Lusitania sunk and 1179 lives lost on May 7, 1915.
Met Mack at Cantors. unimpressed—
Have cooled him down with his slander
says Zionist Org. should be political body
while groups should build economically feels
that depression has done good. needs American
business men to come here to help.
On location most of the day
Wailing wall. old City Bezalel school
Museum. Govt House University
site. beautiful view of City
also Jordan and dead Sea.
At meeting with Goldstein
editors in afternoon

עמוד מתוך יומנו של טופקיס, 7.5.1923

יומנו של ויליאם טופקיס

25 בפברואר. על סיפון האונייה 'הומֶריק'. יום נאה וצח. מחכים שתיראה היבשה. ויכוח עם הרב שולמן[44] על הכרזתו שהיהודים הזקנים יישארו בארץ־ישראל והצעירים יעזובוה; אך כולם ישמרו על אזרחותם הזרה. איזו טעות. טוען שהציונות מתה. וייז[45] אמר לו זאת. איזה שקר.

26 בפברואר. הגענו לחיפה בשעה שש בבוקר. מראה נהדר מן הספינה. ירדנו אל החוף בסירה. על הרציף — חלוץ פורק קרשים. אחרים מסתתים אבנים ובונים בית־חומה. הלכנו לבית־כנסת, מקום מלוכלך ומוזנח. 'קדיש' לנשמת אמא היקרה.[46] הרחובות בחלקה התחתון של העיר צרים מאוד ומזוהמים. איזה רושם מפגישתנו הראשונה עם המולדת שלנו, ארץ־ישראל. התאכסנו במלון 'הרצליה', שבהנהלת אפשטיין.[47]

27 בפברואר. עלינו על הכרמל. ביקור בקבר אליהו ובמנזר. איזה מראה נהדר מראש־ההר. שטח נאה השייך לגרמנים. ראינו את המושבה החדשה שמפתחים החלוצים. בדרכנו חזרה התעכבנו בבית־ספר

44 שמואל שולמן (1864–1937), רב ריפורמי ששימש ברבנות ב'טמפל בית־אל', בניו־יורק למעלה מ־40 שנה. היה נשיא 'האיגוד המרכזי של הרבנים באמריקה' ובמשך שנים רבות היה אנטי־ציוני.

45 סטפן וייז (1874–1949), בכיר הרבנים בארצות־הברית; אף־על־פי שנמנה עם הזרם הריפורמי היה ציוני נלהב.

46 במכתב אל משפחת טופקיס בווילמינגטון מן ה־6 במארס 1923 (מסמכי טופקיס): 'קיימתי יאהרצייט בבית־כנסת ישן ומוזנח שבו נאמרו התפילות בהברה ספרדית, דבר שהיה מוזר מאוד באוזני, אולם בעזרת אלה שעמדו לידי הצלחתי לעקוב אחר התפילה'.

47 מלון אפשטיין ניצב על הר־הכרמל.

שיעור ציור בחיפה, יוני 1923

עממי אחד. שיטות מודרניות מצוינות, שיעורים, תרגול, שפות, התנהגות מנומסת.[48] אחר־הצהריים ביקרנו במחנה החלוצים. מטופח ונקי. התקשינו למצוא את המשרד הציוני. פגשנו את המזכיר והגזבר. משם — לבית־הספר הטכני. בניינים נאים, מכונות, מעבדה וציוד אחר שתרמו יהודים מגרמניה. הבניין המרכזי לא הושלם. נפגשנו עם אחותו של ד״ר וייצמן.[49] בית־החולים ׳הדסה׳ מטופח היטב. מן הראוי לעסוק גם בעבודה מונעת. אחר־כך לשכונות החדשות של היהודים. בניינים נאים. הטכניקום חשוב מאוד.[50]

48 מכתב מן ה־6 במארס 1923 (מסמכי טופקיס):

בדרך חזרה התעכבנו בבית־ספר [עממי]. ראינו שנהוגות שָם השיטות החדישות ביותר, התלמידים מגיל רך עד עשר שנים כולם מדברים עברית, אך לומדים אנגלית מפי מורים־גברים. אלה נראים כאנשים מצוינים, אולם האסון נתגלה בעת השיחה אתם. עם דמעות בעיניהם סיפרו לנו שלא קיבלו את שכרם זה חמישה חודשים ואינם יודעים כמה זמן עוד יוכלו להמשיך.

49 אחותו של חיים וייצמן.

50 מכתב מן ה־6 במארס 1923 (מסמכי טופקיס):

בהקמת הבניין החלו לפני המלחמה, ובפנים הוא גמור רק בחלקו. גם כאן ניתן לראות חדרי־לימוד מודרניים עם מכשירים חדישים שונים. התורכים שדדו מבית־הספר את כל המכונות המשמשות ללימוד, אבל שמעתי שיובאו שוב מכונות על־ידי ידידים באירופה. אף־על־פי שזהו בית־ספר יהודי, תלמידים ערבים יתקבלו ברצון.

28 בפברואר. יצאנו מחיפה במכונית. מיס קאלן[51] באה עמנו. בבוקר היציאה מחיפה — גשם. עד־מהרה רואים עמק יפה. מן המכונית רואים את מישורי מקוה־ישראל [עמק יזרעאל !]. אדמה פורייה ביותר שאפשר למצוא. פה־ושם נראים כפרים קטנים. הלאה והלאה בכבישים מתפתלים בהרים,[52] תחילה במעלה ההר ואחר־כך במורדו, עוברים את נצרת ועיירות רבות נוספות ובכלל זה שכם, שָׁם ביקרנו בבית־הכנסת היהודי־השומרוני. ראינו ספר־תורה שלפי המסורת הוא בן 3000 שנה, ואמנם כך הוא נראה. מן העדה נותרו 160. משָׁם לירושלים. מראה נפלא מראש הר־הזיתים. התאכסנו במלון אמדורסקי.[53]

[אין רישומים ביומן מן ה־28 בפברואר עד ה־30 באפריל.]

30 באפריל. סילברשטיין ובלפוריה[54] באו בעניין הסרט. בן־דב[55] בעניין סרט הקרן־הקיימת לישראל. ברגר נתן מכתב לשיל עבור בנו. לקח 5 חתיכות מדירה,[56] 2 שטיחי מרבדיה בשביל המשרד בניו־יורק. סילברמן סיפר לי שהוא שולח הוראה לטופקיס. קבעתי פגישה עם קיש[57] בעניין בעיית התיירים. בערב, ביקור אצל קסלמן;[58] אותו סיפור: דרושים אמריקנים נוספים בארץ־ישראל. יום חם מאוד. שווארץ הביא 4 כסאות.

1 במאי. חם, יבש מאוד־מאוד. סֶר הרברט סמואל[59] במשרד. יעץ בעניין הפצת חומר־הסברה של הממשלה. שאל על עבודת התיירות. כמה [?] רבי ברגר בא. נתתי לו 5 דולר עבור שתי מגילות. שיחה עם אטינגר[60] בעניין הסרט בשביל הקרן־הקיימת לישראל. החלטתי לביים. מיסטר פירס מקנדה במשרד.

51 דבורה קאלן (1889–1957), אחותו של הורַס, הפילוסוף החברתי. הושפעה משיטותיו של ג׳ון דיואי על החינוך המתקדם, עלתה לארץ ב־1920 וב־1921 פתחה בית־ספר, שהתקיים במשך למעלה משלושים שנה. טופקיס שלח את בתו אסתר ללמוד במוסד. ראה מכתבה של אסתר טופקיס־פוטס אלי, מיום 18 בינואר 1977. השווה: H. Kallen, *Utopias at Bay*, New York 1958, pp. 262-270

52 מכתב מן ה־6 במארס 1923 (מסמכי טופקיס):

> יצאנו במכונית מחיפה לירושלים, מרחק של 95 מילין. צריך לעלות בהר ולרדת, לאורך צלעות ההרים. הפליא אותי במיוחד כביש האספלט המצוּין לאורך כל הדרך והנוף הנפלא הנשקף אל הגבעות. האיזור מעובד או מצפה לעיבוד והרגשנו כאילו אנו נוסעים בקליפורניה, אלא שהעצים והיישובים הקטנים היו מעטים והמרחק ביניהם גדול, אבל אפשר לראות בדמיון מה יעשו הזמן והמרץ.

53 מלון אמדורסקי ניצב מיד אחרי שער יפו. את המלון ניהל ירחמיאל אמדורסקי, שאביו יוסף היה מייסדו.

54 סילברשטיין ובלפוריה עבדו בקרן־הקיימת לישראל.

55 יעקב בן־דב (1882–1968) היה הצלם ואיש־הסרטים הבולט בארץ־ישראל באותה תקופה. עלה לארץ ב־1908.

56 סוג משי שהביא טופקיס מן האיים הקנריים (לפי חומר מן הארכיון).

57 קולונל פרדריק קיש (1888–1943) שירת בצבא הבריטי בהצטיינות וב־1923 בא לפי הזמנתו של וייצמן לשמש יושב־ראש ההנהלה הציונית בירושלים. הוא שיתף פעולה עם טופקיס.

58 רוברט קסלמן (1881–1942) היה לפי הכשרתו רואה חשבון מוסמך. הוא היה פעיל בתנועה הציונית באמריקה ומיד אחרי מלחמת־העולם הראשונה שלח אותו ברנדייס לארץ־ישראל לשמש מבקר המשרד הציוני בארץ. עם סיום תפקידו, התמנה חשב ראשי במחלקת העבודות הציבוריות של ממשלת המנדט.

59 סֶר הרברט סמואל היה הנציב העליון הראשון של ארץ־ישראל בתקופת המנדט (1920–1925). סמואל פגש את טופקיס לראשונה ב־4 באפריל 1923. קיש רשם ביומנו:

> ניצלתי את הזדמנות נוכחותו של הנציב העליון כדי להציג לפניו את מר טופקיס, העובד־המתנדב שלנו מאמריקה, העוזר לתיירים. טופקיס, העושה עבודה מצוּינת באמת, שמח מאוד כשאמר לו הנציב העליון שלדעתו עבודתו חשובה ביותר (אצ״מ, S25/564).

60 עקיבא יעקב אטינגר (1872–1945), מומחה בתחום החקלאות שסייע ליישובים הראשונים בארץ. מראשי הקרן־הקיימת לישראל מחוץ לארץ־ישראל ומשהועברו המשרדים לירושלים המשיך לעבוד עם הקרן־הקיימת. הוא כתב ספרים אחדים על החקלאות ועל פיתוחה של הארץ בידי יהודים.

2 במאי. שכרתי שחקן למלא את תפקיד התייר האמריקני בסרט. גם מורה־הדרך פנואלי[61] ימלא תפקיד. חושב לעשות את הסרט בשמונה ימים. נתחיל ביום ה׳. וי סובלת מכאבים בזרועה. אולי רַמטיזם. פעיל במשרד כל היום. רופין[62] הגיע מאמריקה. מוסר שהתנאים לא מעודדים. מה הם יעשו כאן?

3 במאי. יצאתי מן הבית ב־3 בבוקר, כדי לעלות לרכבת לחדרה. בלוד הצביעו על רכבת לא נכונה. עצרתי ברמלה. במכונית ליפו. התחלנו להסריט. הגיעה ספינה עם 400 מהגרים, מטריאסט.[63] צילומים בנמל יפו. טוב. אחר־כך על־גבי חמור דרך רחובות מזוהמים. תל־אביב. צילום של מוסנזון,[64] אחד־העם, ילדים יוצאים מבית־הספר. מתעמלים. צילום של גבעות־חול. גמלים עוברים. רחוב אלנבי. שתי מראות. מושבה קטנה. סיליקאט. מפעל רוטנברג.[65] כפר פורחוב.[66] רחצה בים־התיכון. ברכבת ללוד ומשם לחדרה. הגענו בלילה. ראינו ילדים חוגגים ליד מדורות. חג ל״ג בעומר מעניין מאוד.

4 במאי. בחדרה, צילומים של שוק הבקר הראשון. נכבדי המקום. צילום של חלק מן היער. המושבה היפה ביותר שראינו עד כה. אנשים נהדרים. ראש המושבה שניאורסון וכו׳. ביקור אצל יתומי בלקין.[67] 122 ילדים. כולם נראים בריאים. בלקין באירופה, אוסף כספים נחוצים. הבטחתי לעזור. צילומים של חלוצים עובדים בגנים, של אוהלים תפוסים וחלוצים. בן־דב צילם צילומים רבים של ילדים אחדים, המטפלת ואנוכי. גם תצלום נייח (still). נסענו לגן־שמואל. ראינו גברים ונשים מתרחצים. הגברים בעירום. יישוב של הקרן־הקיימת לישראל. 32 נפש. משק נאה וחדש. פרדסים נאים של פרי־הדר, בננות, לימונים. צילומים של שדות העמק, דבורים, מטע, ברווזים ואווזים באגם. תצפית על המשק. אחר־כך פגשתי את תשבי[68] ברכבת החוזרת לירושלים, בשעה שמונה בערב.

5 במאי. וי אינה חשה טוב. בבית רוב היום. ד״ר וגברת גלאסמן[69] באו לבקר. ביקור אצל ד״ר אטינגר עם בן־דב בעניין הסרט. מרוצה מאוד.

61 מארבעת מורי־הדרך היהודים הראשונים. שלושת האחרים היו הנאו, סנדהוף ופוקס וכולם נעשו מורי־דרך בעלי רשיון בסוף 1922 או בתחילת 1923.

62 ארתור רופין (1876–1943), ראש המשרד הארצישראלי של ההנהלה הציונית ומעת היכנסו לתפקיד ועד מותו פעל במרץ למען יישוב הארץ. בשנים שקודם מלחמת־העולם הראשונה היה אחראי להעמדת קרקע לרשות הקיבוצים והמושבות. בשנות העשרים נתן דחיפה נוספת להקמת מושבות חדשות. טופקיס פגשו לראשונה לאחר שרופין שב ממסע לגיוס כספים באמריקה.

63 *Palestine Weekly*, מיום 11.5.1923.

64 ד״ר בן־ציון מוסנזון (1878–1942) עלה לארץ ב־1907 והתחיל להורות בגימנסיה הרצליה. ב־1912 נבחר למנהל הגימנסיה, תפקיד בו החזיק עד מותו. מוסנזון היה אחד האישים המרכזיים בתחום החינוך בתקופת המנדט והפך את הגימנסיה לבית־ספר מעולה.

65 פנחס רוטנברג (1879–1942) הקים ב־1923 את חברת החשמל והמפעל שהוקם ליד תל־אביב היה אחד הראשונים שייצר חשמל. ויליאם טופקיס תרם 1,000 דולר למה שנקרא ׳תכנית רוטנברג׳ ב־1922.

66 כפר בורכוב — שכונת בורכוב, הוקמה ב־1922 כשכונת פועלים.

67 ישראל בלקינד (1861–1929), ממייסדי תנועת ביל״ו, הביא ארצה מיתומי פרעות אוקראינה למוסד חינוכי שהקים בצפת. המוסד עבר לכפר שפיה, ושם ביקר טופקיס.

68 נחום תשבי (1885–1952) בא ארצה מלונדון ב־1922. ראש אגף המסחר והתעשייה של ההנהלה הציונית וסייע למשקיעים רבים מחוץ־לארץ בהקמת חברות ומפעלים בארץ. תשבי היה גם הראשון שהטיף להשתמש בתוצרת הארץ. ידיד קרוב של טופקיס וסייע לעולים מאמריקה בשנות העשרים לייסד עסקים בתל־אביב, בחיפה ובירושלים.

69 ד״ר משה גלסמן (1888–1970), מראשוני רופאי־השיניים בארץ־ישראל.

6 במאי. ל"ג בעומר. מכתבים מא' גולדברג[70] ומליפסקי.[71] מרוצים מאוד מן העבודה כאן. ד"ר פלאוזנר ובנו ביקרו במשרד. הבטיחו 1,000 דולר לקרן־היסוד. יצאתי לחגיגות ל"ג בעומר במערת שמעון.[72] צילומי סרט ותצלומים נייחים (stills). מעולם לא חשבתי שכה רבים טיפוסי היהודים בעולם. יהודים בתרבוש ובכל מיני מגבעות נוסף על מלבושיהם המוזרים של הגברים. איה העט שיוכל לתאר את בגדי הנשים. שמלות ורודות, אדומות ובצבע ארגמן וצהוב גוונו את המישור. איזה מראה. כולם הביאו עמם את מזונם לפיקניק. צולים בשר על האש. רוקדים. וכולם נראים כאילו אין להם דאגה אחת בעולם. בטוח אני שמחזה כזה אפשר לראות רק במולדתנו ארץ־ישראל.

7 במאי. פגשתי את מוהל[73] אצל משפחת קנטור.[74] התרשמתי. צינֵנתי את דברי־ההשמצה שלו. אומר שהארגון הציוני צריך להיות גוף פוליטי, בעוד שקבוצות צריכות לבנות על בסיס מסחרי. חושב שהשפל היה מועיל. נחוץ שאנשי־עסקים אמריקנים יבואו לכאן לעזור. באתר הצילומים מחצית היום. כותל הדמעות. העיר העתיקה. מוזיאון בית־הספר בצלאל. בית־הממשלה. שטח האוניברסיטה. מראה נפלא של העיר. כמו כן הירדן וים־המלח. פגישה עם נושי גולדשטיין[75] אחר־הצהריים.

8 במאי. פגשתי בד"ר רופין בגזר. מושבה חדשה נחנכה היום בידי הוד־מעלתו הנציב העליון. שבע ערים נחשפו כאן לפני שנים אחדות בידי קולונל מקאליסטר.[76] כאן היה ביתו של יהודה המכבי ומכאן יצא למלחמותיו [!].[77] הרבה אנשים מעניינים נוכחים. הרבנים קוק ומאיר,[78] בנטוויץ',[79] אטינגר, רופין, קיש, אוסישקין, גולדברג, אייזנברג, סטורס,[80] רבינוביץ, הופיין,[81] מוהל, העלמה ברגר, ג'סי סאמפטר[82] ורבים

70 אברהם גולדברג (1939–1883), מראשי הפובליציסטים של התנועה הציונית באמריקה. לפני מלחמת־העולם הראשונה ובמשך 15 שנה היה עורכו של 'יידישע פאָלק', והיה מראשוני העורכים של השבועון העברי האמריקני 'התורן', שהיה ברבות הימים ל'הדואר'. כחבר פעיל בוועד המנהל של הסתדרות ציוני אמריקה, קשר קשרים עם ויליאם טופקיס.

71 לואיס ליפסקי (1963–1876), נשיא הסתדרות ציוני אמריקה בשנים 1930–1921 (וראה דברי ההספד שכתב אחרי מות טופקיס, להלן, עמ' 94.

72 הכוונה למערת שמעון הצדיק, שליד ירושלים. מסורת היתה בידי היהודים הספרדים להתאסף ליד המערה בל"ג בעומר.

73 מוהל היה סוכנה של ה־Palestine Development Corporation, שמומנה על־ידי מחנהו של ברנדייס. הוא התייחס בביקורת רבה לעבודתה של הסתדרות ציוני אמריקה.

74 לואיס קנטור היה מהנדס סאניטאציה שעלה לארץ־ישראל מאמריקה מיד לאחר מלחמת־העולם הראשונה. משפחת טופקיס התגוררה בשכנות למשפחת קאנטור על הר־הצופים.

75 ס"י גולדשטיין היה איש עסקים מאַיובה, שבא ארצה כדי לעסוק כאן בסחר רהיטים דניים. טופקיס השיג עבורו הלוואה כדי לפרוע את חובותיו. אחר־כך מינה אותו לנהל את משרד המודיעין האמריקני. גולדשטיין לא הצליח במעשיו וחזר לאמריקה ב־1924.

76 קולונל ראייס מקאליסטר, הארכיאולוג הבריטי הנודע, שערך בשנים 1912–1902 חפירות בתל־גזר.

77 טופקיס החליפו בשמעון החשמונאי.

78 רבי יעקב מאיר (1939–1856), הרב הראשי הספרדי משנת 1921.

79 הרברט בנטוויץ' (1932–1856) נולד בלונדון והיה מראשוני התומכים בהרצל. ב־1897 הביא ארצה קבוצה ראשונה של עולי־רגל; זו היתה קבוצה של חברי המכבים. הוא סייע להם ברבות ברכישת האדמות ולהקמת היישוב גזר.

80 סר רונאלד סטורס (1955–1881), המושל הבריטי של מחוז ירושלים בשנים 1926–1920.

81 אליעזר זיגפריד הופיין (1957–1881) נולד בהולנד ובא לארץ ב־1912 כדי לשמש סגן המנהל הכללי של בנק אנגלו־פלשתינה. מ־1924 עד 1947 היה מנהל הבנק, שהוא עתה בנק לאומי לישראל.

82 ג'סי סאמפטר (1938–1883), סופרת ומשוררת שבאה לגור בארץ־ישראל ב־1921. היתה נכה ועסקה בפעילויות רבות. היא חיה בקיבוץ והשאירה את רכושה כדי להקים בית־חולים לילדים ברחובות.

אחרים. טקס מעניין מאוד. נטיעת עצים והקדשה. צילמתי ונסעתי לחולדה. מושבה יפה מאוד. בתים נאים, בקר וכו'. מקומו של יער הרצל. הרבה עצים. האדמה מצוינת. צילומים. מושבה מעניינת מאוד.

9 במאי. עם בן־דב, קאטלר, פנואלי, קטוסקי לסבאסטיה. צילומי חורבות המלך הורדוס (אחרון מלכי היהודים). מקדש או ארמון. עמודים קורינתיים גדולים. מזכיר את הפרתנון, אבל לא יפה כמוהו. משם לעין־חרוד. היסטורי מאוד. זרם מים עז מתוך ההר זרם כאן במשך שנים רבות, ועכשיו הוא זורם לתוך בארות.[83] נשאבים אל המושבות השכנות בעזרת מנוע. צבי [כנראה, צבי ניסנוב] שומר על סוס עירני. טיפוס נהדר. בתל־יוסף נשים וגברים קוצרים תבואה ואוספים אותה. כפר־יחזקאל ומוניס. תצפיות שונות על המושבה. משם לחיפה. לינה בפנסיון ליכטנשטיין.

10 במאי. בחיפה. צילמנו ילדי בית־ספר. אחר־כך, הטכניקום, פגישה עם ד"ר בירם.[84] צילומים של לימוד עבודה מעשית, גם שיעור שרטוט והבניינים הראשיים. תצלומי בית־חרושת לסבון משמן־זית, טחנת־קמח חדשה. הר־הכרמל. מראה נהדר על כל העיר חיפה וסביבותיה; המושב נהלל ובו 80 [בני־אדם] חרוצים. צילום של עגלות המביאות חציר ופריקתן. גם פנורמה קטנה של הכפר.

11 במאי. בירושלים. די הרבה מכתבים הדורשים תשובה. כתבתי מכתב לבובליק.[85] ד"ר אטינגר ושוויג באו לדון בעניין הסרט. באו הרב גולדשטיין ואשתו.[86] תשבי בא לשוחח על בעיית העובדים בתל־אביב.

12 במאי. בבית כל היום. לא הרבה מבקרים. בבוקר השתתפתי בתפילה בביתו של ברגר.

13 במאי. ראיון עם קולונל קיש בעניין המשרד. אמר לי שקיים בו צורך. כתב דין־וחשבון לקונגרס על עבודתי. עם סטניסקי הבאתי עבודות בצלאל מ[...]. עבודות יפות מאוד. חילקתי עם סטניסקי. קניתי כפית בעיר העתיקה. ון פריזלנד[87] התפטר. קיש רחוק מלהיות מרוצה.

14 במאי. ביקור בראשון־לציון, נחלת־יהודה. צילמנו שדרת־דקלים, נערות עובדות במעון־ילדים, גידול טבק, גן־ילדים. שיבת־ציון, מושבה של תימנים. בונים בית־כנסת חדש. התימנים שחורים כמעט כמו

83 בעת ההסרטה בעין־חרוד צילם מישהו את טופקיס יחד עם שניים משחקני הסרט. ארכיון הצילומים של הקרן הקיימת, עין־חרוד 2970.

84 יצחק (ארתור) בירם (1967-1878) נולד בגרמניה ועלה לארץ ב־1914 כדי לעמוד בראש בית־הספר הריאלי בחיפה. אחרי שירות בצבא בימי מלחמת־העולם הראשונה, שב לבית־הספר וניהל אותו עד 1948. ב־1923 הציע שילדים יהודים מאמריקה יישלחו ארצה כדי ללמוד בבית־הספר במשך שנה אחת.

85 גדליה בובליק (1948-1875) התיישב בניו־יורק ב־1904 והיה מחשובי הסופרים האמריקנים ביידיש ובעברית. בשנים 1928-1915 היה עורכו של ה־*Jewish Daily News*. מייסדו של ארגון 'המזרחי' באמריקה ושל ארגון 'קהילה' בעיר ניו־יורק. ממייסדי 'הקונגרס היהודי האמריקני' וסגן־נשיא שלו בראשיתו. מתומכיו הפעילים של ליפסקי.

86 הרברט גולדשטיין (1970-1890), רבו של בית־הכנסת ה־Institutional Synagogue בניו־יורק. חתנו של הנדבן היהודי האורתודוקסי הארי פישל והוא ואשתו ליוו את פישל ורעייתו בנסיעתם ארצה כדי לחנוך את משכנו של הרב הראשי לישראל.

87 צדוק ון פריזלנד (1939-1886) נולד בהולנד, שם למד משפטים והיה עורך־דין בשנים 1919-1910. נשא לאשה את שמחה, אחותו של אליעזר הופיין, והשניים עלו לארץ בשנת 1919. תחילה גזבר 'ועד הצירים' וב־1923 צורף לוועד הפועל הציוני. עשה רבות להשתית את היישוב על יסודות כלכליים איתנים, ובנסיונו המשפטי הגן על זכותו של היישוב לשאת נשק. ב־1927 נתמנה לקונסול הכללי של הולנד בארץ־ישראל. עזר לנובומייסקי בפיתוח מפעלי ים־המלח.

לוסיל גולדשטיין ואסתר טופקיס סמוך לשער שכם, 1923

הכושים. מקוה — בית־ספר חקלאי נהדר, סביבה נהדרת. ביקרנו שוב את דֶלב.[88] צילמתי את רות בל,[89] חלקת אפונה וכו׳. היו עִמי זָלוּקוֹב, העלמה ברגר ווי.

15 במאי. בבוקר במוזיאון לחקלאות. צילומים של פירות, יערות וכו׳. בצהריים נסיעה לרמלה. צילמנו תמונות רבות — תחרויות מטוסים מעניינות של טייסים אנגלים של הצבא האנגלי. פגשתי שָם אנשים רבים. בחזרה לירושלים בשעה 10:30 בלילה. עייף מאוד. קבעתי פגישה עם ד״ר רופין כדי לדון בבעיית התיירות. העלמות באום[90] מפורט וַיין במשרד.

88 מכתב למשפחה מן ה־6 במארס 1923 (מסמכי טופקיס):

הייתי בדֶלב [קרית־ענבים], מושבה של חלוצים, שהוקמה לפני שלוש שנים. הם מונים 70 נפש לערך. מה שראיתי שָם באמת שימח את לבי. כאן תוכלו לראות מצד אחד את ההרים, שסלעים חשופים בוקעים מתוכם, בדיוק ממול תוכלו לראות מה עשו האנשים, שבנו מדרגות־אבן, באורך של מאות ירדים, כדי למנוע את הגפנים מלהיסחף בבוא הגשמים החזקים. אחר־כך הלכנו לראות את גני־הירק שלהם; את מגדלי־המים הגדולים שלהם העשויים בטון. ראינו כשבעים זנים של עצים שניטעו על ראש־הגבעה ומשָם חזרנו כדי לראות את הרפת שלהם, שהיא מודרנית וחדישה, נקייה ומאווררת (נבנתה מאבנים שנחפרו כדי להכשיר את האדמה לעיבוד), ובה שלושים פרות ג׳רסי יפות (המקבלות מזון מחצית היום בפנים ומחצית היום במרעה), הנותנות חלב מצוין לשתייה, שממנו שתיתי מלוא־הספל. ומשם, לראות ברווזים ותרנגולות ועוד, משק לתפארת! אך למראה השורה הארוכה של צריפי־עץ, שאנשים נפלאים אלה קוראים להם ׳בית׳ והם שבעי־רצון למרות שהם מקבלים כיום רק מענק של 5 דולר לחודש, אדם אינו יכול שלא להתפעל מהם ולהתמלא שביעות רצון על שתרם את חלקו כדי לעזור.

89 בלומברג.

90 מינט באום היתה ממדינת אינדיאנה שבארצות־הברית. מעולם לא נישאה, והקדישה את חייה למפעלים פילאנטרופיים, בייחוד ב׳ארגון הפועלים של אינדיאנה למען העיוור׳. כאשר עזב טופקיס את הארץ, ניהלה את ׳משרד המודיעין האמריקני׳. ב־8 ביולי 1923 כתבה לטופקיס (מסמכי טופקיס):

לאחר עשר שבועות שאני כאן בטוחני... ש׳משרד המודיעין האמריקני׳ ו׳ארגון מורי־הדרך היהודים׳ ממלאים תפקיד חשוב מאוד בהסתדרות הציונית, ואני תקווה שלא זו בלבד שה׳משרד׳ ימשיך פעולתו אלא יגדל ויתפתח.

[הרישומים מן ה־16 וה־17 במאי לא נכללו.]

18 במאי. יצאנו לטיול בים־המלח.[91] ירידת הטמפרטורה מוזרה מאוד. מירושלים לים־המלח בערך 2,600 רגל במרחק של 26 מילין. ים־המלח דומה במראהו למפרץ מכסיקו. שינה על הסלעים בחוץ כדי לקום מוקדם, בשעה 4 לפנות־בוקר — וכך עשינו. בקבוצה שלנו 29 איש.

19 במאי.[92] הקבוצה שלנו גדולה מדַי. 37 בסירה, במקום שיהיו 20 לכל היותר. עצרנו בשמונה כדי להתרחץ במעיין. מפל־מים קטן. עמדתי תחתיו ועשיתי מקלחת. אחר־כך מצאנו מעיין גופרית לוהט. היה נפלא. נשארתי בתוכו חצי שעה או יותר. אחר־כך ארוחת־בוקר בדרך. תצורות נהדרות על החוף. במקומות אחדים סלע אדום בגובה של מאות רגל, קרוב לוודאי במקום שבו זרם פעם נחל. יפה מאוד וכדאי לראות. חם, אבל נסבל.

20 במאי. *שינה על אי קטן של חול.*[93] קימה ב־4 בבוקר. הגשתי קפה חם לכולם. יצאנו מוקדם. הים סוער. רבים חולים במחלת־ים. הגענו לצוק־המלח של לוט. יש כאן אולי מיליוני טונות של סלעי־מלח. טיפוס למערה.[94] תצורה נהדרת כאן. כיפה גבוהה עם חללים פתוחים בראשה. בילינו כאן כמה שעות. קריר כל־כך. אחר־כך הלכנו למקום רחצה. חזרה לאי ללינה.

21 במאי. קימה ב־4 בבוקר. חם מאוד. הוגש קפה חם. הגענו למעיין. אורך הים 45 מילין. המים — נוזל מלוח ושמנוני. כשאדם מתרחץ כאן הוא דביק וחש עד־מהרה תחושה של גירוי. רוחב הים 6 מילין לערך ועומקו — 1,300 רגל. הירידה לחוף כרוכה בקשיים. לכן התכווצו נעלַי, ורגלַי כואבות. הלכנו כברת־דרך אל המקום שבו היתה תחנתם האחרונה של המכבים [!][95] ושבו הרגו כ־900 מהם את עצמם. ואחר־כך למקום שבו נכתב שיר השירים.[96] שכיבה במשך שעה בבריכה של מים זורמים בצל הגומא. כמה מרענן. אחר־כך חזרה למעיין קויב [?] בשעה 5 אחר־הצהריים לערך. תפסתי ביד צינור חם של מנוע ונכוויתי קשה. האחיות שעמנו נתנו עזרה ראשונה. הגענו הביתה ב־10 בלילה. בדווים התנפלו על אחדים מן הקבוצה ושדדו אותם.[97]

22 במאי. בבית רוב היום, בגלל היד. כואב מאוד. לא קרה שום דבר מעניין.

23 במאי. פגישה עם ד״ר רופין. דיון בבעיית מורי־הדרך והתיירים. כתבתי לו מכתב המפרט את הצורך לתמוך במורי־הדרך. פגישה עם קולונל קיש. שיחה באותו עניין. שניהם מתעניינים מאוד. רופין הסמיך את תשבי לתמוך בהם. בערב נפגשתי עם מורי־הדרך. עברנו ביחד על חלקים שונים של עבודתם. פגשתי את מוהל. סנדנהוף[98] ותשבי באו למשרד בעניין מורה־דרך בשביל למפורט.[99]

91 *Palestine Weekly*, מיום 25.5.1923. היתה זו משלחת מדעית והשתתפו בה ד״ר טיכו, ד״ר בודנהיימר, ד״ר ריישארד וקפטן רקיונצר.
92 שם.
93 הלשון.
94 *Palestine Weekly*, שם.
95 מצדה. טופקיס החליף את הקנאים במכבים.
96 עין־גדי.
97 *Palestine Weekly*, שם: 'בקילומטר ה־31, חמישה קילומטרים מיריחו, עצרו עשרה בדווים חמושים ברובים גרמנים את המשלחת ונטלו מחבריה את כספם, חפצי־ערך, מכשירים וציוד'.
98 סנדנהוף היה אחד מארבעת מדריכי התיירים היהודים הראשונים.
99 שמואל למפורט (1880–1934), פעיל במפעלים הציוניים בארצות־הברית ובעולם. היה יועץ להשקעות וסוכן כללי בניו־יורק. עזר רבות לישיבות, סמינרים, בתי־חולים יהודיים ובפעולות צדקה בארץ־ישראל.

24 במאי. מכתבים ממנספילד, אוהיו, ומבלומפילד בעניין סיורים בארץ־ישראל. הפניות הראשונות מאז פרסום המודעה ב׳ניו פלסטיין׳. ביקור בבצלאל. מורן[100] על קמיעות ואחר־כך באולפן של רבן.[101] כאן ראיתי כמה יצירות אמנות נפלאות, באמת מעשה־ידי אמן. אבל הכל בצבעי־מים. גם מן הדמיון וגם תיאורים אמיתיים. שני ספרים כבר גמורים. קלף המשחק — רעיון חדש באמת.

25 במאי. פגשתי את למפורט ופישל[102] אצל אמדורסקי. אה, כמה שפישל יכול להתפרץ, אבל הוא נתן בית לרב הראשי ובית־כנסת קטן, שיעלו לו 20,000 דולר. הוא גילה לי שהארגון של מוהל[103] יעלה 20,000 לשנה לערך. פגישה עם גלאזר,[104] פן,[105] תשבי. הבטחתי להלוות 125 דולר ולערוב ל־2,500 דולר בתנאי שפן יפקיד 60 מתמונותיו בידי צד שלישי. פגישה עם הזוג גולדשטיין לדיון בבעייתם. סעודת ערבית אצל קאנטור.

26 במאי. יום שקט. יעקב ושרה[106] כאן. גם הזוג קאנטור. אצל ברגר מסיבה בערב, נחמד מאוד. פגשתי הרבה אנשים נחמדים.

27 במאי. בבנק עם מוהל וגולדשטיין בעניין ההסדר עם נושיו של גולדשטיין. יום חם מאוד. פרופ׳ שץ על תמונותיו של פן. שמידט מאלכסנדריה בעניין הקמת רשת־חנויות שָׁם.[107] הארי פישל חנך את ביתו החדש של הרב קוק ואת בית־הכנסת. נכח קהל גדול, כולל הנציב העליון ורעייתו. בערב פגישה עם מורי־הדרך עד שעה אחת אחר־חצות.

28 במאי. פגישה עם מרינסקי מקונסטאנטינופול, גיסו של שפירא. נתתי לו דוגמאות של לְבָנים בשביל קונסטאנטינופול.[108] קניתי ממנו שתי מסננות רוסיות מכסף. דנתי עם תשבי על הצעת פן. מציע עירבון של תריסר תמונות לפחות. דנתי עם כץ על הסוכנות. גם על כרטיסים לאיטליה.

29 במאי. הלכתי לבקר במסגד עומר עם וי, הילדה וסילברשטיין. מקדש יפה מאוד — עבודת פסיפס וחלונות נפלאים. ראינו את הסלע המגודר, שָׁם הוקרבו קורבנות ואליו הביא אברהם את יצחק להעלותו קורבן. ראינו את שער־הזהב שלפי המסורת ייכנס דרכו המשיח. המוסלמים סתמו אותו מחשש שיבוא.

100 מורן, חבר בסגל־העובדים של בצלאל בשנות העשרים. חלוץ פיתוחי־האבן המעוטרים בארץ־ישראל.

101 זאב רבן (1890–1970) עלה ארצה ב־1912 ומאז ועד שנת 1930 שימש מורה וסגן־מנהל של בית־הספר בצלאל. מאייר מעולה והוציא לאור מהדורות מאוירות של שיר השירים, רות, אסתר והגדת פסח. הראשון שהוציא לאור קלפי משחק עם איורים יהודיים.

102 הארי פישל (1865–1948), איש־עסקים אמריקני, אדוק ביותר. את הונו עשה בתחום הבניין ולעובדיו נתן חופשת־מנוחה בימי שבת וראשון, מעשה שלא נשמע כמוהו. נוסף על הקמת בית הרב הראשי הקים בירושלים את ׳מכון הארי פישל לדרישת התלמוד ומשפט התורה׳.

103 Palestine Development Corporation (PDC), שהקים ברנדייס לאחר פרישתו.

104 יוסף גלאצר (1890–1945) עלה לארץ ב־1912 מגרמניה. אחרי שעבד בפתח־תקוה היה מורה בבית־המדרש של דוד ילין בירושלים. גלאצר היה חבר ההנהלה הציונית אחרי מלחמת־העולם הראשונה והתעניין במתן פרסום להתיישבות היהודים על־ידי יצירות אמנות וסרטי־קולנוע.

105 אבל פן (1883–1963) בא לארץ ב־1913. הוא לימד בבצלאל ויצר מספר אלבומי־ציורים שהראשון בהם הכיל את הציורים לספר בראשית הנזכרים כאן.

106 יעקב ושרה לֶקח, שמוצאם מבוסטון, היו דודנים של הגברת טופקיס. הם עלו ארצה ב־1921 וחיו בקיבוץ סמוך לטבריה.

107 ויליאם טופקיס לא החמיץ מעולם הזדמנות לקדם את האינטרסים של העסק המשפחתי ולהשיג שוק חדש לִלְבֵני טופקיס.

108 עוד עיר שבה יתנוסס שמה של משפחת טופקיס.

אבן־הפינה של האוניברסיטה העברית בירושלים. מימין — טופקיס

העלמה באום הבטיחה להמשיך בניהול משרד־המודיעין וגם להמשיך ולהדריך את פנואלי ואת סילברשטיין.

30 במאי. פגישה עם פן, תשבי וגלאצר בעניין תמונות פן. נתקבלה הצעתי לערוב לשטר של 2,500 דולר, אם יופקדו 60 תמונות מקוריות, בתנאי שהבנק ילווה כסף.[109] העלמה באום לומדת את העניינים במשרד. בפתח־תקוה בערב. נפגשתי עם די הרבה מתיישבים. המושבה הוותיקה בת 35 לערך [!]. יושבים בה 3,000 תושבים לערך. מגדלים תפוזים, זיתים, שקדים. נפגעו קשות בעת המלחמה מפני שלא יכלו לשווק את הפרי ולכן חלה נסיגה.

31 במאי. בפתח־תקוה, מר גרשוני מן המלון. איבד את בנו במאורעות 1921. ליד קברו אמר שהביא [...] זה לארץ־ישראל ושעליהם להמשיך. שיחה ארוכה עמו. ביקורת קשה על הארגון הציוני על שלא הגיש להם עזרה לבד מעצות. זקוקים להלוואה לטווח ארוך בריבית נמוכה ולמכירת תוצרתם. תשבי עמי כדי לעודד מכירת מוצרי המקום. התחלה טובה שזכתה להערכת האנשים כאן. נסיעה לתל־אביב. פגישה עם דיאמנט.[110] מצליח יפה. מצפה למכור את מוצריו בספרד.

109 ויליאם טופקיס חתם על השטר, והאלבום הראשון, הכולל את סיפור הבריאה עד המבול, יצא לאור ב־1924 על־ידי אבל פן.

110 הוא היה אמריקני שטופקיס השיג עבורו סיוע נוסף באמצעות קיש ותשבי.

1 ביוני. בירושלים. סידרתי שיתנו לדיאמנט הלוואה. פגישה עם ה׳ פישל וגולדשטיין. הבטחתי לחתום על 1,000 דולר למניות גולדשטיין. סיפר לי שהוצאות חברת .P.B. & L [?] הגיעו ל־20,000 דולר לשנה אלא שהם עושים אותה עבודה עצמה שעליה הסכמתי. למפורט אמר שאינו יכול לחתום. שלחתי המזוודה עם אייזיק ואלפול לניו־יורק, באמצעות כץ.

2 ביוני. לילה קשה, קרוב לוודאי בגלל אכילת דגים בפתח־תקוה. רע כל היום. באו לביקור קאנטור ואשתו, העלמה באום, מוהל, האדון והגברת וייצמן, ד״ר ומרת גלאסמן, ד״ר ומרת זלצברגר.[111] האנגלים חוגגים את יום־הולדתו של המלך.[112]

3 ביוני. שיחה על הסרט עם אטינגר. אטינגר הבטיח להשיג 2 דונם קרקע עבור קווסאנסקי ודיאמנט. שיחה עם קיש. קבעתי עם בן־דב לצלם את [...]. הלכתי עם העלמה באום, וי והיַלדה לבצלאל. ראינו תמונות של כהן.[113] עשיתי סידורים למשלוח האפריז וכן התמונות של וי ושש אחרות הביתה. פגישה בבנק עם מגנס, מוהל ונושי גולדשטיין. פגשתי את פישל, גולדשטיין ונשותיהם אצל מגנס.[114] ערב בביתם של בני־משפחת גולדשטיין.

4 ביוני. היד הכוויה מטרידה אותי כל־כך עד שאיני יכול לכתוב עוד. ראיונות עם חברים שונים של הארגון. עם רבינוביץ[115] בביתו. הבטחתי לו 150 דולר כדי לכסות את הוצאות נסיעתו לאמריקה.

5 ביוני. כסף התמיכה במורי־הדרך ניתן להם, 750 דולר. חשוב מאוד לשמור על מורי־הדרך לבל ייפגעו, משום שהם האמצעי להראות את הארץ לבני־אדם. תיירים אחדים במשרד. למפורט, מארקס (עורך־דין מניו־ג׳רסי). הפגשתי את מארקס עם קולונל קיש.

6 ביוני. אטינגר בחן את הסרט לבדו. נוקט עמדה מנוגדת בגלל שווייג. גרמני טיפוסי, הסבור שהוא יודע הכל ובמיוחד כיצד לכתוב כותרות לסרט. אחדים מאלה שראו את הנוסח שלי של הסרט עם הכותרות היו מרוצים מאוד, אבל שווייג ואטינגר רוצים רק קרן־קיימת לישראל בסרט, ולכן הם עורכים אותו מחדש.

7 ביוני. סעדתי בצהריים עם קולונל קיש ועם ד״ר ון פריזלנד בביתם. עמי גם וי והיַלדה. ון פריזלנד תיאר כיצד מלווה מוהל, באמצעות חברת PLD [?], כסף תמורת משכנתא למלמדים, למורים וכדומה, והעלה ספיקות אם זה הדבר שנכון לעשותו. ון פריזלנד וקיש שניהם אנשים מעולים.

111 ד״ר מרכוס זלצברגר, אביו של ד״ר מכבי זלצברגר מנהל בית־החולים ׳משגב לדך׳ בירושלים. היה רופא אף, אוזן וגרון, ומשרדו היה מול בית־החולים רוטשילד. משפחת טופקיס ביקרה את הוריו של ד״ר זלצברגר בווינה, כאשר נסעו לקונגרס הציוני בקארלסבאד.

112 ביום־הולדת זה נפתח לראשונה רחוב המלך ג׳ורג׳ בירושלים.

113 יהודה כהן קיבל הזמנה לאפריז והוא מתארו במכתב אל ויליאם טופקיס מן ה־3 בדצמבר 1923 (מסמכי טופקיס):

> שלושת הקירות מתארים את הנושאים הבאים: משמאל למרכז — העולים לרגל... מימין למרכז נראה דוד המלך מביא את ארון־הברית... באמצע נראים הכוהן הגדול והזקנים המקבלים את פני המוני הבאים ומברכים אותם.

משפחת טופקיס הציבה את העיטור בבית־המשפחה, בשדרות ביינארד בווילמינגטון, דלאוור.

114 יהודה מגנס (1877–1948). רב ריפורמי, נשיא ארגון ׳קהילה׳ בניו־יורק בשנים 1908–1922, בשנת 1922 עלה לארץ והיה נגיד ראשון של האוניברסיטה העברית ואחר־כך נשיאה מ־1925 עד מותו. את ביתו הקים סמוך לבנייני האוניברסיטה העברית בהר־הצופים, קרוב למקום־מגוריה של משפחת טופקיס והם התיידדו מאוד.

115 אפרים רבינוביץ (הראובני) הסתייע בוויליאם טופקיס בתחילת עבודתו בתורת הצומח.

8 ביוני. היד במצב רע מאוד. משפחת קאנטור, גולדשטיין, קסלמן ואחרים באו לראותני. כולם נראו מודאגים למצב בריאותי ובמיוחד ד״ר ומרת זלצברגר, הבאים לבקרנו מדי יום. ד״ר ומרת זלצברגר הם אנשים נחמדים מאוד.

9 ביוני. הלכתי לראות את פרופ׳ דסגנסקי[116] מ׳הדסה׳. מנתח מעולה מאודסה. כבן 60. הלכתי עם ד״ר זלצברגר. יעץ לטבול את היד בתמיסה של ביקרבונט בשיעור 5 אחוזים, וכך עשיתי כל היום. מבקרים רבים כל היום.

10 ביוני. הפרופסור ניתח את ידי. נאלץ להעמיק עוד יותר. בלי הרדמה, אלא מקומית, ליד הפצע. מכאיב מאוד. עמדתי בכך היטב, בלי להתעלף. הרבה מוגלה ודם רע. טבלתי בביקרבונט למשך חצי שעה. ד״ר זלצברגר שבא עמי לקח אותי לביתו, שָׁם נשארתי שעה ואחר־כך הלכתי הביתה.

11 ביוני. נשארתי בבית כל היום, פרט לזמן שהלכתי לבית־החולים כדי שיחבשו את היד לאחר טבילה של חצי שעה בביקרבונט. ד״ר מגנס ואשתו ועוד כמה באו לבקרני במשך היום.

12 ביוני. שום דבר חשוב. פגשתי את העלמה קפלן[117] ואחיות רחמניות אחרות בבית־החולים.

13 ביוני. כל מורי־הדרך, פנואלי, סילברשטיין, פוקס, יהודה חנוך,[118] שווארץ, פינסקר, סאנדנהוף, תשבי, לוסיל,[119] העלמה באום, יעקב לֶקח, אשתו ושרה באו אלינו בערב כדי להיפרד. אמרו דברים נעימים, שוב מחמאות, אבל אין ספק שנאמרו בכנות. נאמרו מפי פנואלי, פוקס ותשבי. אני עניתי וקיבלתי תשורה: שלט נחושת לזכרון, מלאכת־יד, מידי חנוך.[120] ריקודים ושירה עד חצות־הלילה. נהניתי מאוד.

14 ביוני. ד״ר כגן,[121] שטיפלה בידי יום־יום, היא עוזרתו של הפרופסור שעמד קודם לכן בראש בית־החולים ׳הדסה׳ ביפו. רופאה מעולה באמת, אך עובדת יותר מדַי. אמרה לי שיהיה עלי לדחות את נסיעתי לאירופה. תכננתי לנסוע ב־15 ביוני. היד נרפאת לאט מאוד. חשבתי שאוכל לנסוע בשבוע הבא, בעוד מועד כדי לתפוס את האונייה מאלכסנדריה ב־22.

15 ביוני. יום עצוב מאוד, מפני שנאלצנו לעבור למלון אמדורסקי בגלל הצורך לפַנות את הבית ב־17. סעודת ערבית בבית גולדשטיין. מוהל היה שָׁם. דיון סוער מאוד עם מוהל על עניינים שונים ובמיוחד על דברים שאמר לאנשים שונים. הבטיח להיות זהיר יותר להבא. מכריז שאנו זקוקים יותר לאנשי־מעשה אמריקנים מאשר לדברנים.

16 ביוני. עובדים טובים וישרים מאמריקה נחוצים מאוד כדי לסייע בבניין וכדי להכניס מידת־מה של סדר באי־הסדר. זרם בלתי־פוסק של בני־אדם הבאים לראותנו. קניתי לי ידידים רבים וקשה מאוד לעזוב אותם ואת הבית הנאה שהיה לנו שָׁם.

116 פרופ׳ דסגנסקי, מנתח שהחל לעבוד בבית־החולים ׳הדסה׳ בתחילת שנות העשרים ולאחר כמה שנים עזב את הארץ.

117 אליס קפלן היתה אחת מן האחיות הרחמניות הראשונות ששלחה ׳הדסה׳ לארץ־ישראל.

118 חנוך היה מורה־הדרך היהודי הראשון שקיבל רשיון, והוא מתגורר עדיין בירושלים.

119 לוסיל גולדשטיין, בתו של ס״ גולדשטיין, היתה מזכירתו של ויליאם טופקיס.

120 לוחית זו מצויה עדיין בידי בתו.

121 ד״ר הלנה כגן (1889–1978). ב־1916 ייסדה את בית־החולים הראשון לילדים בירושלים. במשך כמה שנים עבדה בבית־החולים ׳הדסה׳ ומ־1923 ועד 1948 היתה מנהלת רפואית של ׳בית התינוקות על־שם ספאפורד׳ לילדים ערבים בעיר העתיקה. עם הקמת מדינת ישראל, המשיכה בפעולתה החלוצית ב׳הדסה׳, ב׳ביקור חולים׳ ובאוניברסיטה העברית.

הפרידה מטופקיס בתחנת־הרכבת בירושלים. מימין לשמאל: שלושה מורי־דרך, ויליאם ווי טופקיס, יעקב ויוכבד לקח. במרכז התמונה — יהודה חנוך

17 ביוני. הלכתי לאמדורסקי השכם בבוקר. ביקרתי ברובע ההולנדי [אולי בעיר העתיקה?] כדי להיפגש עם מר [...] בעניין ספר־תורה. הבטיח להביאו ביום ג'. ביקור במוסד לעוורים[122] אחר־הצהריים. אחד המוסדות המוצלחים בארץ. הבטחתי לתמוך בו ולאסוף 500 דולר מדי שנה בתנאי שיארגנוהו מחדש.

18 ביוני. בן־דב בא לבקרני והביא לי תצלום צבעוני נהדר של מקדשו ההרוס של הורדוס בסבאסטיה, שָׁם היינו. הוא צילם אותי בשעה ששוטטתי בין החורבות. נתן לי גם חתיכת סרט שצולם בשדרת־הדקלים בראשון־לציון עם וי, היָלדה וילדי בית־הספר, שאטינגר לא רצה להשתמש בו. כמו כן כ־40 תצלומים נייחים של מראות שצילמנו בעת עשיית הסרט. בן־דב אמן מצוין — זקוק לעזרה.

19 ביוני. רבינוביץ בא לבקרני. עומד לנסוע לאמריקה. נתתי לי מכתב אל לו וכן צ'ק על סך 150 דולר[123] וגם חבילה שיקח הביתה בשבילי. קולונל קיש שלח לי מכתב־תודה נחמד מאת הוועד המנהל, שבו הביעו את הערכתם למה שעשיתי.[124] פגשתי את כץ, זקס. הבטחתי להתחיל בתעמולה באמריקה בין התיירים. מספר גדול של ידידים באו לבקרנו. ספר־התורה לא הגיע. השארתי אצל סטנסקי את יתרת הסכום כדי לשלם תמורתו. השארתי בידי סטנסקי שטר של 100 דולר בשביל העוורים.

20 ביוני. לאחר שקבעה ד"ר כגן שאנו יכולים לנסוע — עזבנו ברכבת של שמונה בבוקר לקהיר כששתי

122 המוסד היהודי למען העיוור נוסד בירושלים ב־1902. ויליאם טופקיס היה תחילה גזבר הארגון האמריקני וסמוך למותו — נשיא הארגון.

123 פתק המאשר את קבלת הכסף מיום 15 ביוני 1923 שמור במסמכי טופקיס.

124 ...לא אמרת די בהקמת 'משרד המודיעין האמריקני' ובקיומו על חשבונך, אנו ערים לכך שגילית עניין במספר מפעלים תעשייתיים מקומיים שלהם הגשת עצה ועזרה בעלי ערך רב. הערכתנו לשירותיך גדולה עוד יותר משום שעבודתך נעשתה בשקט בלי להתבלט (אצ"מ, S25/357).

הידים חבושות, השנייה דלוקה. כל מורי־הדרך, קולונל קיש, תשבי, ד״ר ומרת זלצברגר, מר ומרת גלאסמן, מר ומרת גולדשטיין ולוסיל וכן זקס, יעקב, אשתו ושרה [!] באו לתחנה להיפרד. זלצברגר הביא לנו צלחת אמנותית וכן זר־פרחים נהדר. מרת זלצברגר ועדה של מורי־דרך, שרה, יעקב וג׳ולי, נסעו אתנו עד התחנה הראשונה ואילו מרת זלצברגר נסעה אתנו עד לוד, שם החלפנו רכבת. איזו פרידה. כמה נפלא, טוב שיש לאדם ידידים.

דברי־הוקרה אישיים מאת לואיס ליפסקי[125]

חוג רחב של ידידים קרובים יתאבל על מותו של ויליאם טופקיס; אך יותר מהם יתאבלו על לכתו אלה האחראים לניהול הארצי של ענייני הציונות, שלהם היה עמית יום־יום. אנשים כמוהו מעטים. הוא היה מסור וידע אחריות מהי. לא היתה חובה ציונית שהוטלה עליו שלא מילא בצורה מכובדת ורבת־ערך לענייננו. בכל זמן אפשר היה לגייסו לשירות הציונות. למרות המחלה הבוגדנית שאכלה את כוחו, היה שקוע עד הרגע האחרון במשימות שנטל על עצמו. הוא היה צנוע עד כדי גוזמה, אך עניינו בארץ־ישראל עורר בו לא אחת הלך־רוח לוחם למען הנושאים שמשכו את לבו. הוא התעניין בפרטים, בעניינים הפעוטים, שרוב הציונים מתעלמים מהם כנראה ומזלזלים בחשיבותם. מיד עם בואו לארץ־ישראל הבחין בהיעדר שיתוף־פעולה בקבלת פניהם של התיירים. על חשבונו הקים משרד־מודיעין לתיירים והקדיש חודשים מזמנו כדי להביאו לניהול תקין. מצוקתם של האומנים בארץ־ישראל עוררה בלבו אהדה והבנה. הוא נתן את עזרתו האישית לאגודת האומנים ותמך בהם בכל מאמציהם. הוא התעניין ב־American Zion Commonwealth[126] לא רק משום שהיה אחד ממנהליו, אלא גם מפני שראה עד כמה חשוב נעשה ה־Commonwealth ליישוב הארץ. הוא הכיר כל פיסת־קרקע שרכש ה־Commonwealth וביקשו את עצתו מפני שהוא ידע בדיוק על מה הוא מדבר בשעה שדנו בבעיות עסקיות הכרוכות בפיתוח קרקעות. התערוכה שנערכה בתל־אביב בחסותה של קבוצה שבראשה עמד ידידנו יהושע גורדון עוררה את תשומת־לבו והוא חקר את בעיית התערוכות בארץ־ישראל. בעת מותו גילה עניין אישי בארגון שהוקם למען תערוכה של ארץ־ישראל ביריד פילדלפיה.

הוא היה איש־עסקים שהשקיע את עצמו בהדרגה בכל הבעיות העסקיות של ארץ־ישראל. היו לו השקפות משלו, אבל הוא ניחן ברוחב דעת ורק לעתים רחוקות כפה דעות שגיבש מראש על מצב שהציג מערכת שונה של עובדות. הוא לא היה מאותם אנשי־מעשה הנכנסים לעולמה של הציונות עם שאיפה עזה לשנות כל דבר שאינו הולם את נסיונם־הם בעולם העסקים הכללי.

שָקט ולא־מתבלט, לא יהיר, היה בו מקור לא אכזב של התלהבות ותקווה ציונית. הוא היה באמת אדם שנוכחותו — ובייחוד עתה — תחסר. תמיד יישאר סמל לאותם אנשים בעלי אופי שהציונות באמריקה הצליחה להעמיד. לאחיו המסור ולאלמנה, שבאבלם אנו משתתפים, אנו מגישים את תנחומינו.

125 *The New Palestine*, XI, no. 20 (27.11.1925), p. 423

126 ארגון לרכישת קרקעות בארץ־ישראל, שהוקם על־ידי ההסתדרות הציונית באמריקה.